

หญ้าหนวดแมว (YA NUAT MAEO)

คณะอนุกรรมการจัดทำตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย*

ในคณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

Orthosiphonis Herba

Java Tea

หญ้าหนวดแมวเป็นใบแห้งและส่วนยอดแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Orthosiphon aristatus* (Blume) Miq. ในวงศ์ Lamiaceae (Labiatae)^[1,2]

ชื่อพ้อง *Orthosiphon spicatus* (Thunb.)

Backer, Bakh. f. & Steenis, *O. stamineus* Benth.^[1]

ชื่ออื่น พยับเมฆ^[2]

ลักษณะพืช ไม้ล้มลุก สูง 0.3 - 1 (-2) เมตร ลำต้นมักเป็นเหลี่ยม ยอดอ่อนมีขน ใบเป็นใบเดี่ยว เรียงตรงข้ามสลับตั้งฉาก รูปไข่ รูปข้าวหลามตัด หรือรูปไข่แกมรูปใบหอก กว้าง

1 - 5 เซนติเมตร ยาว 1.5 - 10 เซนติเมตร ปลายแหลมหรือเรียวแหลม โคนสอบหรือรูปลิ้น ขอบจักฟันเลื่อย มักมีขนตามเส้นใบ เส้นแขนงใบข้างละ 5 - 6 เส้น ก้านยาว 1 - 4 เซนติเมตร ช่อดอกแบบช่อกระจุก เป็นนัยน์ตา ออกที่ยอดและตามซอก

*ประธานอนุกรรมการ นพ. วิชัย โชควิวัฒน์, รองประธานอนุกรรมการ ศ.ดร. ชัยนันท พิเชียรสุนทร, อนุกรรมการ ศ.ดร. พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ, รศ. กัลยา ภาราโดย, รศ.ดร. วันดี กฤษณพันธ์, รศ.ดร. รพีพล ภโววิท, นายวินิต อัครกิจวิวิ, นพ. ปราโมทย์ เสถียรรัตน์, ดร. ก้องกานดา ชยามฤต, นางจรรย์ บันลิต, น.ส.นันทนา สิริชัย, นางนัยนา วราอศุปดิ, นางเย็นจิตร เตชะดำรงสิน, นางอภิญา เวชพงศา, นายวุฒิ วุฒิธรรมเวช, ผศ. ร.ต.อ.หญิง สุชาดา สุขหรั่ง, นายยอดวิทย์ กาญจนการุณ, นางพรทิพย์ เต็มวิเศษ, อนุกรรมการและเลขานุการ ดร. อัญชลี จูฑะพุทธิ, อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ น.ส. สารินี เลนะพันธ์, นางบุษราภรณ์ จันทา, น.ส.จิราภรณ์ บุญมาก, ว่าที่ ร.ต. ทวีช ศิริมุลิกะ

ใบใกล้ปลายกิ่ง ช่อยาว 7 - 30 เซนติเมตร ก้านช่อ ยาว 0.5 - 5 เซนติเมตร มีขน ใบประดับรูปไข่ กว้าง ประมาณ 1 มิลลิเมตร ยาวประมาณ 2 มิลลิเมตร ก้านดอกยาว 1 - 6 มิลลิเมตร ดอกสีขาวหรือม่วง อ่อน กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกันเป็นรูปประฆัง งอ เล็กน้อย ยาว 2.5 - 4.5 มิลลิเมตร ปลายเป็น 5 แฉก ชีกบนมี 1 แฉก รูปไข่ กว้างได้ถึง 2.5 มิลลิเมตร ยาวได้ถึง 3 มิลลิเมตร ปลายมน ชีกล่างมี 4 แฉก ปลายแหลม ด้านนอกกลีบเลี้ยงมีเส้นตามยาว 10 เส้น กลีบดอกยาวกว่ากลีบเลี้ยง ยาวได้ถึง 3 เซนติเมตร โคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด ยาว 1 - 1.8 เซนติเมตร ปลายแยกคล้ายรูปปากเปิด กลีบปากบนส่วนโคนติดกันเป็นแผ่นรูปไข่กลับ โค้งคล้ายช้อน กว้าง 4 - 8 มิลลิเมตร ยาวได้ถึง 1 เซนติเมตร ปลายหยักเว้าตื้น 4 หยัก กลีบปาก ล่างรูปไข่ กว้างได้ถึง 6 มิลลิเมตร ยาวใกล้เคียงกับ กลีบปากบน เกสรเพศผู้ 2 คู่ ติดเหนือโคนเหนือ กลีบดอกเล็กน้อย คู่ล่างยาวกว่าคู่บนเล็กน้อย ก้านชูอับเรณูค่อนข้างตรงและเรียวยาวยื่นพ้นปาก หลอดกลีบดอกประมาณ 2 เซนติเมตร รังไข่เหนือ วงกลีบ รูปรี มี 4 พู แต่ละพูมีออวุล 1 เม็ด ก้านยอด เกสรเพศเมียเรียวยาว ยื่นพ้นปากหลอดกลีบดอก และยาวกว่าก้านชูอับเรณู ยอดเกสรเพศเมียเป็น ตุ่มเล็ก ผล แบบผลแห้ง ไม่แตก มีผลย่อย 4 ผล สีน้ำตาลเข้ม รูปรีแกมรูปขอบขนาน กว้างประมาณ 1 มิลลิเมตร ยาวประมาณ 2 มิลลิเมตร มักแบนข้าง เล็กน้อย เมล็ด เล็กมาก^[3-7]

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์ พืชชนิดนี้ มีเขตการกระจายพันธุ์ในเขตร้อนและกึ่งร้อนของ เอเชีย ในประเทศไทยพบได้ทุกภาค นิยมปลูก

เป็นพืชสมุนไพรและไม้ประดับ ชอบที่โล่งชื้น ในต่างประเทศพบที่อินเดีย เมียนมา ภูมิภาค อินโดจีน ภูมิภาค มาเลเซีย เป็นต้น^[3-7]

ลักษณะเครื่องยา ให้นำขนาดแฉกเป็นใบ และส่วนยอดแห้งพบทั้งที่เป็นใบสมบูรณ์ และ/ หรือชิ้นส่วนของใบ สีเขียวเข้ม ใบสมบูรณ์รูป คล้ายรูปไข่หรือรูปไข่แกมรูปใบหอก กว้าง 1 - 5 เซนติเมตร ยาว 1.5 - 10 เซนติเมตร ปลายแหลม หรือเรียวแหลม โคนสอบหรือรูปลิ้น ขอบจักฟัน เลื่อย ลำต้นเป็นเหลี่ยม มีร่องลึกตามแนวยาว กลิ่น เฉพาะ รสขมเล็กน้อย^[1,8]

องค์ประกอบทางเคมี ให้นำขนาดแฉกมีสาร กลุ่มเทอร์พีนอยด์ (terpenoids) เช่น กรดเออร์โซลิก (ursolic acid), กรดคาเฟอิก (caffeic acid) และอนุพันธ์ของกรดดังกล่าว เช่น กรดโรสแมรินิก (rosmarinic acid) สารกลุ่มฟลาโวนอยด์ (flavonoids) เช่น ซินเซทิน (sinensetin), เทตระเมทิลสคูเทลลารี (tetramethylscutellarein), ยูพาโทริน (eupatorin) นอกจากนี้ พบน้ำมัน ระเหยง่าย (volatile oil) โพแทสเซียม, บีตา-ซิโทส เตอรอล (B-sitosterol) เป็นต้น^[1,9-11]

ข้อบ่งใช้ ขับปัสสาวะ^[11,12]

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า ให้นำขนาดแฉก มีรสขมเล็กน้อย^[8] สรรพคุณช่วยให้ไตมีกำลัง ทำงาน ขับปัสสาวะ แก้กษัย แก้น้ำ แก้วดสันหลัง แต่เป็นยากดหัวใจเล็กน้อย^[13]

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่า ให้นำขนาดแฉกมีฤทธิ์ขับปัสสาวะ^[14,15] ลดความดัน โลหิต^[16,17] ลดน้ำตาลในเลือด^[18] ต้านรา^[19] ต้าน แบคทีเรีย^[20] ต้านออกซิเดชัน และต้านอักเสบ^[20]

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยในคนพบว่า ยาซิงก์พื้หนวดแมว (ใบแห้ง 4 กรัม ชงกับน้ำเดือด 750 มิลลิลิตร) ทำให้ผู้ป่วยโรคนี้ในไตปัสสาวะ คล่องขึ้น อาการปวดลดลง และร้อยละ 40 ของผู้ป่วยมีนิ่วหลุดออกมา กับปัสสาวะ ร้อยละ 60 หายปวด แต่นิ่วไม่หลุด^[22] ในการทดลองที่ใช้ พื้หนวดแมวซึ่งเตรียมโดยวิธีการชงใบแห้ง 10 กรัม กับน้ำร้อน 600 มิลลิลิตร ให้อาสาสมัครดื่มภายใน 1 วัน พบว่า ไม่มีผลเพิ่มปริมาณปัสสาวะ รวมทั้ง ไม่มีผลเร่งการขับโซเดียม/โพแทสเซียม^[23]

ข้อห้ามใช้ ห้ามใช้ในผู้ป่วยที่การทำงานของ หัวใจและ/หรือไตบกพร่อง^[12]

ข้อควรระวัง

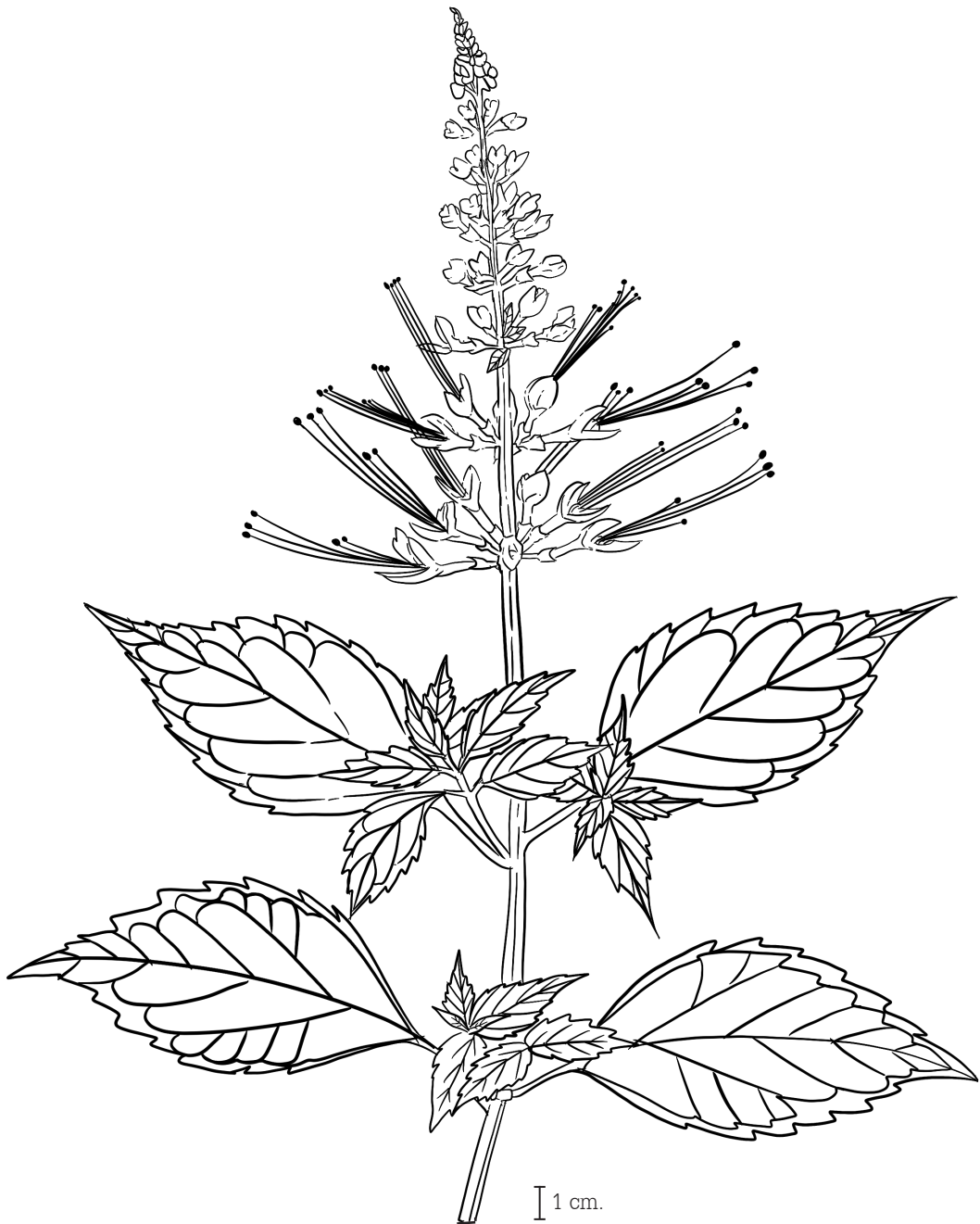
1. ควรระวังการใช้ในผู้ป่วยที่ต้องจำกัด

ปริมาณโพแทสเซียม เช่น ผู้ป่วยที่เป็นโรคหัวใจ เนื่องจากพื้หนวดแมวมีปริมาณโพแทสเซียม สูง^[12]

2. ควรระวังการใช้ร่วมกับยาลดน้ำตาล ในเลือดชนิดกิน (oral hypoglycemic agent) หรือร่วมกับการฉีดอินซูลิน เพราะอาจทำให้เกิด การเสริมฤทธิ์กันได้^[12]

ขนาดและวิธีใช้ ครั้งละ 2 - 3 กรัม ชงน้ำร้อน 120 - 200 มิลลิลิตร ดื่มวันละ 2 - 3 ครั้ง^[12]

หมายเหตุ ประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง ยาสามัญประจำบ้านแผนโบราณ พ.ศ.2556 จัดให้พื้หนวดแมว (ใบอ่อน) เป็นตัวยาช่วย ในกลุ่มยาแก้ร้อนในและยาแก้ไข้^[24]

หญ้าหนวดแมว *Orthosiphon aristatus* (Blume) Miq.

กิ่ง ใบ และช่อดอก

หญ้านวดแมว *Orthosiphon aristatus* (Blume) Miq.

ก., ข., ง., จ. ใบ และช่อดอก ค. ใบ

เอกสารอ้างอิง

1. Thai Herbal Pharmacopoeia. Vol III Nonthaburi: Department of Medical Sciences, Ministry of Public Health. 2009. p. 90-8.
2. สมาคมโรงเรียนแพทย์แผนโบราณในประเทศไทย สำนักวัดพระเชตุพนฯ. ประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคสอง) ว่าด้วยพิษชาติ วัตถุธาตุ และสัตว์วัตถุานาชนิด. กรุงเทพฯ : อัมพพิทยก. ๒๕๓๒. ๓๔.
3. Suddee S, Paton AJ, Pamell Jan. Taxonomic revision of tribe Ocimum Dumort. (Lamiaceae) in continental South East Asia III. Orthosiphon. Kew Bulletin. 2005. 60(1):21-2
4. Backer CA, Bakhuizen van den Brink RC. Lamiaceae. Flora of Java. Vol.2 Groningen (The Netherlands): N.V.P. Noordhoff. 1965. p. 640.
5. Keng H. Labiatae. In: COOJ van Steenis, editor. Flora Malesiana. Vol. 8 Pt. 2. The Netherlands Sijthoff & Noordhoff International Publishers. 1978. p. 380-1.
6. Cramer LH. Lamiceae (Labiatae). Dassanayake MD, Fosberg FR, editors. A revised handbook to the Flora of Ceylon. Vol 3 New Deihi: Amerind Publishing Co. Pvt. Ltd. 1981. p. 125-6.
7. De Padua LH, Bunyapaphatsara N, Lernmens RHMJ, editors. Plant resources of south-east Asia No.12(1). Medicinal and poisonous plants. Leiden (Netherlands): Backhuys Publishers. 1999. p. 368-9.
8. Department of medical sciences, Ministry of public health. Manual for cultivation production and utilization of herbal medicines in primary health care. Bangkok: Idea square Ltd., Part. 1993. 99-101.
9. Sumaryono W, Prokach P, Wray V, Witte L, Hartmann T. Qualitative and quantitative analysis of the phenolic constituents from Orthosiphon aristatus. Planta Med. 1991;57:176-80.
10. Malterud KE, Hanché-Olsan IM, Smith-Kielland I. Flavonoids from Orthosiphon spicatus. Planta Med. 1989;55:569-70.
11. The European Scientific Cooperative on Phytotherapy. ESCOP monograph, 2nd ed. United Kingdom: Argyle house. 2003. p. 354-8.
12. ประกาศคณะกรรมการพัฒนาระบบยาแห่งชาติ เรื่อง บัญชียาหลักแห่งชาติ ลงวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2568. ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 135 ตอนพิเศษ 143 วันที่ 19 มกราคม 2560.
13. เสรียม พงษ์บุญรอด. ไม้เทศเมืองไทย สรรพคุณของยาเทศและยาไทย. กรุงเทพฯ : เพ็ญอักษร. 2534. หน้า 203-2.
14. Arafat OM, Tham SY, Sadikun A, Zhari I, Haughton PJ, Asmawi MZ. Studies on diuretic and hypouricemic effects of Orthosiphon stamineus methanol extracts in rats. J Ethnopharmacol 2008;118(3):354-60.
15. Adam Y, Somchit MN, Sulaiman MR, Nasaruddin AA, Zuraini A, Bustamam AA, Zakaria ZA. Diuretic properties of Orthosiphon stamineus Benth. J Ethnopharmacol. 2009;124(1):154-8.
16. Matsubara T, Bohgaki T, Watarai M, Suzuki H, Ohashi K, Shibuya H. Antihypertensive actions of methyl-ripariochromene A from Orthosiphon aristatus, an Indonesian traditional medicinal plant. Biol Pharm Bull. 1999;22(10):1083-8.
17. Ohashi K, Bohgaki T, Shibuya H. Antihypertensive substance in the leaves of kumis kucing (Orthosiphon aristatus) in Java Island. Yakugaku Zasshi. 2000;120(5):474-82.
18. Mohamed EAH, Mohamed AJ, Asmawi MZ. Sadikun A, Ebrika OS, Yam MF. Antihyperglycemic effect of Orthosiphon stamineus Benth leaves extract and its bicasay-guided fractions. Molecules 2011;16/6/3787-801.
19. Hossain MA, Ismail Z, Rahman A. Kang SC. Chemical composition and anti-fungal properties of the essential oils and crude extracts of Orthosiphon stamineus Benth. Ind Crop Prod. 2008;27(3):328-34.
20. Chen CP, Lin CC, Namba T. Screening of Taiwanese crude drugs for antibacterial activity against Streptococcus mutans. J Ethnopharmacol. 1989;27(3):285-95.
21. Hsu CL, Hong BH, Yu YS, Yen GC. Antioxidant and anti-inflammatory effects of Orthosiphon aristatus and its bioactive compounds. J Agric Food Chem. 2010;58(4):2150-6.
22. วีระสิทธิ์ เมืองมั่น, กฤษฎา รัตนโอฬาร. การใช้สมุนไพรในโรคระบบประสาท. วารสารยูโร 1984;87-12.
23. Doan DD, Nguyen NH, Doan HK, Nguyen TL, Phan TS, van Dau N, et al. Studies on the individual and combined diuretic effects of four Vietnamese traditional herbal remedies (Zea mays, Imperata cylindrical, Plantago major and Orthosiphon stamineus). J Ethnopharmacol. 1992;36(3):225-31.
24. ประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง ยาสามัญประจำบ้านแผนโบราณ ลงวันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2556. ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 130 ตอนพิเศษ 21 ง วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2556.